

رباخواری زیر پوست شهر

درباره ربا و حرمت آن زیاد خوانده و بسیار شنیده‌ایم، اما این چه گناهی است که با وجود قراردادن در ردیف بزرگ‌ترین معصیت‌ها به‌وفور در جامعه دیده می‌شود...

درباره ربا و حرمت آن زیاد خوانده و بسیار شنیده‌ایم، اما این چه گناهی است که با وجود قراردادن در ردیف بزرگ‌ترین معصیت‌ها به‌وفور در جامعه دیده می‌شود؟ گناهی که از آن در قرآن با عنوان حق‌الناس و یکی از دام‌های شیطان نام برده شده، چرا همه روزه افراد بسیاری را در خود غرق کرده و به تبع آن خانواده‌های زیادی را به ورطه نابودی می‌کشانند؟ اینها همه در شرایطی است که هیچ دینی مانند اسلام، ربا را تقبیح نکرده و مرتکبان دوسویه این گناه را مورد نکوهش قرار نداده است. سیمای رباخواران در قرآن کریم این گونه ترسیم شده است: آشفته سری در قیامت و ماندگاری در آتش دوزخ. عاقبت این عمل که همدریف جنگ با خدا و رسول خدا شمرده شده، در روایتی از امام صادق(ع) در تفسیر آیه 130 سوره آل عمران به طور واضح ترسیم شده است: «#171;ربا خوار از دنیا بیرون نمی‌رود، مگر این که به نوعی از جنون مبتلا خواهد شد.»

با وجود این کم نیستند افرادی که همه روزه به دلیل واپس زدن از سوی بانک‌ها و سایر منابع مشروع تأمین مالی به دلیل قیود و شرایط دشوار یا غیرقابل اجرا به بازارهای ربوی روی می‌آورند و خود را در دام رباخواران می‌اندازند.

اما با خوردن از این آب شور، جز بر عطش آنها افزوده نشده و در نهایت هم در گرداب ربا به مشکلات متعددی برخورد می‌اند.

با این حال تاسف برانگیز است که در کشور اسلامی ایران ربا و ربا خواری به عناوین و رنگ و لعاب‌های مختلف وجود دارد و کسی را انگیزه مقابله با آن نیست.

رباخواران در سایه بی‌تدبیری بانک مرکزی و مشکلات پیچیده سیستم بانکی برای وام دادن به مردم گرفتار رشد کرده‌اند و هر روز عده‌ای تازه را به کام خود می‌کشند.

این در حالی است که مردم نیز شاید چندان با عملکرد مالی ربا آشنا نیستند و فقط از قبح دینی آن شنیده‌اند لذا این پرونده به دنبال این است که تا حد امکان چهره زشت ربا را برای مردم روشن کرده و مصادیق آن در جامعه کنونی را بنمایاند و همچنین تلنگری به خواب غفلت بانک مرکزی و بانک‌ها بزند تا برای رفع این رذیله فکری بکنند.

ربا چیست؟ رباخوار کیست؟

ربا را می‌توان افزایش و تورم معنا کرد. کاری که در معاملات پولی و غیرپولی موجب می‌شود سرمایه خود به‌بدون انجام کار مفید اقتصادی افزایش یابد را معاملات ربوی می‌نامند. ربا در لغت به معنای رشد و نمو و علو و برتری است.

به گفته راغب اصفهانی، ربا زیادی بر سرمایه را گویند، ولی در شرع به زیاده‌های مشخص گفته می‌شود.

مقدس اردبیلی از علما و فقهای شیعه امامیه در قرن دهم هجری نیز در این‌باره می‌نویسد: ربا در لغت همان مطلق زیاد است و در شریعت نیز به افزوده در معامله و زیادی گرفتن سود در قرض گفته می‌شود. پس ربا عبارت است از افزوده‌ای که افراد از وامدار خود می‌گیرند یا در معامله در شرایطی مشخص دریافت می‌کنند.

تعاریف فقها بیشتر بر این محورهاست، ولی از دیدگاه اقتصاددانان، ربا یا بهره تنها در قرض روی می‌دهد. به نظر اسمیت و ریکاردو، بهره، عوضی است که وام‌گیرنده از سودی که ممکن است بر اثر استفاده مال وام‌دهنده به دست آورد، به وی می‌پردازد. به بیان دیگر، بهره قیمت پول است که به عنوان پاداش به وام‌دهندگان داده می‌شود. بنابراین، روشن است که دایره ربا در نگاه فقهی، گسترده‌تر از دیدگاه اقتصادی است؛ زیرا اقتصاددانان، ربا را در داد و ستدها جاری نمی‌دانند.

ربا یا نزول؟

بسیاری بر این باورند که ربا و نزول دقیقاً به یک معنا بوده و هر دو واژه به مفهوم دریافت پول اضافه در قرض است. البته این باور در

بعد عامیانه درست است، ولی از نگاه تخصصی، نزول به اشکال دیگری از معاملات اقتصادی هم گفته می شود که برخی انواع آن حرام نیست.

در فقه، قراردادی به نام خرید و فروش دین (بدهی) وجود دارد، به این معنا که گاهی شخصی ملکی یا کالایی را به صورت مدت دار می فروشد.

برای مثال شخصی اتومبیلی را شش ماهه می فروشد و در قبال آن يك چك یا سفته ده میلیونی شش ماهه دریافت می کند.

طی این مدت، ممکن است برای فروشنده نیاز به نقدینگی و پول به وجود آید و حاضر شود این چك یا سفته مدت دار را به قیمتی کمتر به شخص دیگری واگذار کند. این نوع «تنزیل"; را همه فقهای شیعه و اهل سنت قبول دارند و مورد پذیرش همه علمای مذاهب اسلامی است و معتقدند این نوع تنزیل اشکالی ندارد.

نوع دوم تنزیل این است که وقتی فردی (فروشنده کالا) به بدهکار (خریدار کالا) مراجعه می کند، بدهکار توان پرداخت بدهی زودتر از موعد را ندارد و اعلام می کند که این بدهی را فقط در سررسید شش ماهه چك یا سفته می تواند پرداخت کند.

اینجا طلبکار (فروشنده کالا) ناچار می شود که آن سفته یا چك را به شخص دیگری که اصطلاحاً «شخص ثالث"; نامیده می شود، واگذار کند. این اقدام را «تنزیل دین نزد شخص ثالث"; یا «بیع دین به شخص ثالث"; می گویند. این نوع معامله گرچه از نظر برخی مراجع دارای اشکال عنوان شده، اما در قانون برای آن ممنوعیتی وضع نشده است.

نوع سوم تنزیل اصطلاحاً تنزیل اسناد صوری است. به این معنا که شخص از خود چك شش ماهه صادر می کند بدون این که دارایی یا کالایی خرید و فروش شود و خود این فرد این چك را نزد دیگری می برد و آن را تنزیل می کند که آن را «تنزیل بدهی صوری"; می نامند.

همه فقها این کار را حرام می دانند و حکم ربا برای آن صادر کرده اند. در حقیقت آنچه در بازار اسلامی به عنوان نزول مطرح است همین نوع سوم است و با ربا هیچ تفاوتی ندارد و با آن به يك معناست و حکمش هم مثل رباست.

ربا در تاریخ

اسناد تاریخی نشان می دهد ربا البته با اشکال مختلف قدمتی طولانی داشته و به هزاران سال پیش از میلاد بازمی گردد. ویل دورانت در این باره می نویسد: از اسناد به جای مانده از 4000 سال پیش از میلاد، به دست می آید که قراردادهای ربا نوشتن، گواهی می کردند و نیز آیین وام گرفتن نزد آنان معمول بوده است و سودی سالانه نزدیک به 15 تا 23 درصد به وام دهندگان می داده اند.

ربا از جنس خود کالا دریافت می شده است. کاهنان نیز به مردم قرض ربوی می دادند و هرکس باید بدهی خود را پرداخت می کرد؛ در غیر این صورت، وام دهنده می توانست فرزند بدهکار را گروگان بگیرد.

انواع ربا

ربا در رابطه با دو نوع قرض مطرح شده است: 1 - قرض مصرفی و 2 - قرض تولیدی.

قرض مصرفی صرفاً برای مصارف و نیازهای ضروری شخص وام گیرنده به کار می رود و هیچ نوع سودی را عاید وام گیرنده نمی کند؛ مانند کسی که برای درمان فرزند مریض خویش مجبور به گرفتن وام است. پای این نوع ربا همیشه در مواقع ضعف شدید مالی افراد به میان می آید.

قرض تولیدی هم برای فعالیت های اقتصادی به کار می رود و شخص وام گیرنده می تواند از طریق به جریان انداختن این پول سود ببرد. مانند شخص ثروتمندی که برای توسعه و فعال تر کردن کار فعلی خود، به پول بیشتر نیازمند است. در اسلام هر دو نوع ربا بویژه از بعد عدالت اقتصادی - اجتماعی حرام شناخته شده است.

دلیل آن هم واضح است: نوع اول ربا هیچ گونه تأثیری در مکانیسم تخصیص منابع اقتصادی ندارد و صرفاً به علت برآوردن احتیاجات فرد مستمند و نیازمند رخ داده است بنابراین چنانچه در این گونه موارد ربا گرفته شود، ظلم است و از نظر اسلام باطل و حرام شمرده می شود و همان آثاری را دارد که استثمار دارد. اما نوع دوم ربا یعنی ربای تولیدی نیز با شرایطی که دارد از نظر اسلام حرام شمرده

شده است؛ چرا که در اقتصاد اسلامی وظیفه جامعه اسلامی است که از طریق اجرای قوانین اخلاقی و اقتصادی، نیازمندی های افراد جامعه را تأمین کند.

از این جهت نرخ بهره که عامل اصلی تشکیل دهنده رباست، برای صاحبان پول در رساندن پولشان به واحدهای تولیدی در جهت راه اندازی سرمایه گذاری شان نقش موثر و ارزنده ای نخواهد داشت.

علل تحریم ربا

درآمدهای ربوی با شرایطی که اسلام تعیین کرده، مخالف اصل عدالت اقتصادی و اجتماعی بوده و علاوه بر این که مانع رسیدن حق به حق دار است، در به وجود آوردن طبقه ای بی ثمر و غیرفعال در جامعه تأثیر فراوان دارد. فرد رباخوار بدون انجام عمل و فعالیت اقتصادی مفید و بدون احتمال هیچ گونه ضرر و زیان از حاصل کار و دسترنج دیگران رشد و نمو می کند و جامعه را از رسیدن به اهداف رشد تولیدی، اقتصادی و نیروی انسانی باز می دارد.

در قرآن کریم، ربا همردیف جنگ با خدا و پیامبر(ص) شمرده شده و نیز در روایت آمده که گناه ربا 70 مرتبه بزرگ تر از زناست. اما چه دلایلی برای این حرمت وجود دارد؟ یکی از علل حرمت ربا را رابطه آن با ظلم دانسته اند. ظلم یعنی گرفتن چیزی بدون حق و مجوز طبیعی.

از نظر قرآن نیز مصادره اصل مال، ظلمی است نسبت به وام دهنده و گرفتن بهره هم ظلمی است نسبت به وام گیرنده. یکی دیگر از علل تحریم ربا، استثمار و غصب دسترنج و محصول کار وام گیرنده است.

یعنی مالکیتی که بر اثر رباخواری و ظلم به وجود می آید، مشروع نبوده و باطل است و مالکیت مشروع هم از طریق به کاراندازی نیروی انسانی یا مواردی که اسلام تعیین کرده است به وجود می آید.

ربا در این روزهای ایران

با وجود چنین حرمت های شرعی و دینی بزرگی، کسانی هستند که از سر ناچاری و گرفتاری رو به رباگرفتن می آورند. لذا ربا چه در بازار تهران و شهرستان ها و چه در آگهی های درج شده در جراید، ردپایی روشن و آشکار دارد، اما بدتر این است که انگیزه کاملی برای برخورد با آن وجود ندارد.

دادگاه های کشور نیز به خاطر پیچیده بودن و افزایش یافتن دعاوی مالی تلاش می کنند وارد پرونده های ربا خواری نشوند تا مبادا بدهکاری به طلبکار خود تهمت رباخواری زده و بخواهد از زیر بار پرداخت بدهی شانه خالی کند.

اینچنین است که حتی در محاکم قضایی رسیدگی به پرونده های ربا خواری به گونه ای مشروط است لذا باید هشدار داد ربا زیرپوست کشور و شهر ما در حال رشد و نمو است و باید برای آن فکری جدی کرد.

محمد رضایی - جام جم